

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2

Ю. В. Бугаєвська

ПРОФЕСІЙНА ЛЕКСИКА ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті досліджуються основні способи утворення спеціальної експресивно забарвленої лексики. Розглянуто джерела формування професіоналізмів і жаргонізмів та їхні функції, що визначені сферою професійної лексики, а також різновиди соціальних діалектів, які трактуються як відгалуження загальноживаної лексики. Підкреслене значення процесу детермінологізації для утворення професіоналізмів. Окреслені шляхи взаємодії між термінологічною і загальною лексичною системою.

Ключові слова: термінологія, економічна галузь, майбутні фахівці, вузьковживана лексика, професіоналізми, жаргонізми.

Бугаевская Ю.В. Профессиональная лексика как составляющая специализированного языка студентов экономических специальностей. В статье исследуются основные способы образования специальной экспрессивно окрашенной лексики. Рассмотрены источники формирования профессионализмов и жаргонизмов, их функции, определенные сферой профессиональной лексики, а также разновидности социальных диалектов, которые трактуются как ответвления общеупотребляемой лексики. Подчеркнуто значение процесса детерминализации для образования профессионализмов. Очерчены пути взаимодействия между терминологической и общей лексической системой.

Ключевые слова: терминология, экономическая отрасль, будущие специалисты, узкоупотребляемая лексика, профессионализмы, жаргонизмы.

Buhaievskia Yu.V. Professional Vocabulary as Part of Professional Language of Students of Economic Specialities. The article studies basic methods of forming special expressive vocabulary, sources of forming professional and slang words, functions defined by the sphere of professional vocabulary and types of social dialects as offshoots of the common language. Differences in the formation of the notions «social dialects», «slang», «jargon», «argo» are considered, the differentiation of terminologized and professional slang words is developed. The importance of the determinization process and influence of communication barriers on the process of forming professionalisms is emphasized.

It is noted that special lexicons fix the term meaning in the volume used by the most qualified professionals, while general dictionaries reflect the idea about the word meaning of a non-specialist in this field of knowledge or activity.

Students should be aware that using professionalisms is appropriate only at the verbal level, since these words have no sphere of fixation and can not be used in textbooks, manuals, scientific researches. They need learn differentiating the notions «special language», and «language of professional communication», «term» and «professionalism», interpret the above mentioned notions and be able to use them when working with texts on professional activity. In the prospect it is advisable to create a complex of training exercises and tasks for students to master the professional vocabulary of the economic sector more efficiently, and distinguish domain specific terminology as a type of common language.

Key words: terminology, economic sector, future specialists, domain specific terminology, professionalisms, slang word.

До складу професійної лексики входять термінологічні одиниці, професіоналізми й номенклатурні найменування, вона займає важливе місце у загальній лексико-семантичній системі мови. Часто відбувається заміна частини нормованих спеціальних лексичних одиниць (термінів) ненормованими (професіоналізмами, жаргонізмами). Значна кількість найбільш уживаних економічних термінів сформувалися на ґрунті лексем загальноновживаної мови, тому згодом, коли стають елементами терміносистеми і взаємодіють із загальною лексикою, вони впливають на лексичні одиниці останньої.

Між термінологічною і загальноновживаною лексикою відбувається постійна взаємодія, що виражається у процесах деспеціалізації та детермінологізації професійних одиниць, за допомогою яких термін, переходячи до загальноновживаного узусу, збагачує літературну мову. Існують два послідовні етапи засвоєння термінологічної лексики загальноновживаною мовою, і ототожнювати ми їх не можемо, бо ці процеси мають різні цілі. При деспеціалізації професійна лексема, розширюючи сферу свого застосування, інтелектуалізує неспеціальний текст. При детермінологізації професійна одиниця, набуваючи нового значення, створює додаткові образи у невласливому для неї аспекті.

Розмежування понять «спеціальна мова» і «мова професійної комунікації», «термін» і «професіоналізм» постає предметом дослідження багатьох термінознавців, зокрема В.М. Прохорової, Н.М. Карпухіної. За переконанням С.Д. Шелова та інших, терміни і професіоналізми отримують тотожну або близьку семантичну характеристику, але різняться орієнтацією на сферу використання. М.М. Шанський, Н.Ф. Непійвода та інші дослідники відзначають, що професіоналізми виражають спеціальні поняття, знаряддя або продукти праці, виробничі процеси, тому називають їх спеціальними словами або спеціальними термінами. А.В. Калініна та В.Д. Бондалетов розуміють термінологізовані жаргонізми як стилістично забарвлені номінації, що функціонують як професійні вислови, але виражають наукове поняття, мають чітко окреслену дефініцію і можуть бути зафіксовані як терміни.

Проте й сьогодні існують розбіжності у формулюванні понять «соціальні діалекти», «сленгізми», «жаргонізми», «арготизми», що належать до вузьковживаної лексики. Тому актуальною є потреба наголосити на особах їхнього трактування і чіткого розмежування між собою. Відповідно, основним завданням вважаємо необхідність навчити студентів, майбутніх фахівців економічної галузі, розрізняти подібні лексеми в текстах та вміти їх продуктивно використовувати. Із цією метою у статті треба проаналізувати різні підходи до їх визначення, а також зауважити, що спеціальні лексикони фіксують значення терміна в тому обсязі, в якому ним володіють професіонали, а загальні словники відбивають уявлення про значення слова нефахівця в цій галузі знання або діяльності.

Щодо багатозначності, то вона дає змогу при відносно обмеженій кількості слів називати ними практично необмежену кількість предметів та явищ, а також не заважає правильному розумінню термінів завдяки контекстові, у якому вони вжиті, наприклад, пара термін-професіоналізм: *опціон без покриття* — «голий» опціон.

Професійній лексиці властиві функції, визначені цією сферою (дефінітивна, функція концентрування професійно-спеціального знання і функція відкриття нового знання), структурно відокремлені засоби вираження (терміни) і специфічний словотвірний апарат (широке використання абривіації, епонімів і символу-буквено-цифрових позначень). Отже, вона набуває більш широких семантичних та структурних кордонів і виходить за межі загальноновживаної мови, підкреслюючи свою автономність.

Термінознавець Н.М. Карпухіна вважає, що в сучасній лінгвістиці існують три точки зору на професіоналізми: перша — ототожнення їх із термінами, друга — діахронічне розмежування, третя — висунення в якості параметрів розмежування: ненормованість уживання професіоналізмів, обмеженість сфери функціонування в усному мовленні та наявність емоційно-експресивних конотацій [4].

Ряд дослідників категорично висловлюється за вилучення професіоналізмів із терміносистеми, інші вважають, що вони є всього лише стилістичними еквівалентами термінів і тому повинні вивчатися загальною лінгвістикою, а не термінознавством, треті ж дотримуються прямо протилежної позиції. Взагалі межі між термінологією та професійною лексикою рухливі й невизначені, оскільки професіоналізми на певному етапі мають шанс стати термінами.

Як зауважує В.Д. Бондалетов, слова-професіоналізми розпізнають за тими ж ознаками, що й терміноодиниці, але з підкресленням їхньої невідповідності тим критеріям, які висуваються до термінів. Ідеться про ступінь або міру невідповідності слова-професіоналізма, функціонально схожого з терміном, ознакам, які визнаються обов'язковими для терміноодиниці [1].

При використанні разом із загальноновживаним гіперонімом (напр., *рішення*) загальноекономічний термін (напр., *купівля*) створює особливе професійне кліше, яке характеризує процес комунікації між виконавцем і замовником, напр.: *рішення «виробляти чи купувати» — управлінське рішення, пов'язане з вибором — виробляти продукцію самостійно чи купувати*.

Деякі дослідники не обмежуються поділом фахових одиниць тільки на термінну та професійну лексику. Так, на думку О.А. Покровської, треба розрізняти термінологізовані жаргонізми та професійні жаргонізми, які є конотативно маркованими словами, що не виражають наукового поняття й не мають чітких формулювань, але задовольняють потреби професійного спілкування в певній галузі [6], напр.: *«валютна гарячка»*, *«ножиці цін»*.

Спільними способами утворення таких одиниць визнаються детермінологізація з метафоризацією, фразеологізація і сленгізація значення. Терміни, які отримали статус сленгізмів у загальноновживаній мові, нечисленні, але моделей утворення сленгізмів із термінологічним походженням більше в англійській мові.

Близькими до жаргонізмів є арготизми — нелітературні слова, які вживаються у мовленні декласових та антисоціальних елементів. Поняття жаргону та арго історично вказують на обмеженість групи їхніх носіїв, а також на вузькість семантичного поля лексичних одиниць. У той же час, є очевидним

відмінне від норми мовне середовище усного спілкування, що об'єднує велику кількість людей [5].

Основними способами утворення спеціальної лексики є:

1. Семантичний спосіб, що полягає в переосмисленні загальноживаних або спеціальних слів при введенні їх до нової професійної мовної сфери, напр.: *«короткозорість» людини — «короткозорість» ринкова*.

2. Способом словотворення створюються терміни, деякі види професіоналізмів, що належать до різних частин мови, напр.: *«капіталізований» (капітал); «депонувати» (депозит); «зберігач (цінних паперів)» (зберігати)*.

3. Способом основоскладання утворюються терміни (і професіоналізми), виражені як іменниками, так і прикметниками, напр.: *«взаємозалік», «самосертифікація»*.

4. У спеціальній лексиці, утвореній способом словоскладання, найбільш часто зустрічаються поєднання слів за допомогою узгодження та керування, напр.: *«зона розкиду цін», «фінансова піраміда»*.

І.В. Жиглей і О.А. Лаговська виділяють бар'єри комунікацій, які заважають розумінню сенсу професіоналізмів і жаргонізмів, серед яких: професійні (відсутність знань для декодування (розшифрування) отриманої інформації та кодування (постановки завдань) для надання інформації), мовні (відсутність знань іноземної мови), соціокультурні (відсутність розуміння необхідності надання (отримання) інформації) [3].

Перше джерело формування професіоналізмів — це семантичне дублювання вже наявних лексичних одиниць, що не трансформуються. Зразком такого перетворення є лексема *«заморожений»*, що трактується як *«зафіксований, гарантований прибуток»* або *«цінний папір, що зараз неможливо продати»*. Другим джерелом є утворення та вживання різних типів скорочених лексем, напр.: *«капіталовіддача»* (*«показник ефективності використання капіталу»*).

Абревіатурні терміни є зручними у професійних сферах спілкування, тому їх активно вживають, часто переформатовуючи на професійні жаргонізми. Замість незручних для вимови ініціальних невідмінюваних абревіатур використовують зручніші для вжитку відмінювані і зрозумілі фахівцям їхні аналоги [2], напр.: *працівники ДПС (державної податкової служби)* мовою фахівців називаються *«депесниками»*.

Таким чином, студенти мають усвідомити, що використання професіоналізмів доречне тільки на усному рівні, вони не мають сфери фіксації та їх не можна вживати в підручниках, посібниках, наукових розвідках. Майбутнім фахівцям треба навчитися розмежовувати поняття *«спеціальна мова»* і *«мова професійної комунікації»*, *«термін»* і *«професіоналізм»*, тлумачити названі поняття та вміти ними користуватися при роботі з текстами фахової діяльності. У подальшому можливе створення комплексу тренувальних вправ і завдань для студентів, що дозволять краще засвоювати професійну лексику економічної галузі та виділяти вузьковживану лексику як різновид загальноживаної.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Бондалетов В.Д.** Социальная лингвистика. — Москва: Просвещение, 1987. — 160 с.
2. **Д'яков А.С.** Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. — Київ: Академвидав, 2000. — 218 с.
3. **Жиглей І.В., Лаговська О.А.** Модель бухгалтерського обліку як основа інституційної взаємодії. — Науковий вісник БДФЕУ. Економічні науки. — Чернівці, 2012. — Вип. 1(22). — С. 327-335.
4. **Карпухина Н.М.** Семантический анализ профессионально терминованных наименований экономической сферы деятельности: дис ... канд. филол. наук: 10.02.01. — Москва, 2001. — 186 с.
5. **Непийвода Н.Ф.** Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. — Київ, 1997. — 40 с.
6. **Покровська О.А.** Українська термінологія ринкових відносин: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. — Харків, 1995. — 207 с.

Бугаєвська Юлія Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ), вул. Ярослава Мудрого 25, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: bugaevskaylia@ukr.net

tel.: +38 050-08-16-808

orcid.org/0000-0001-9982-8526

Bugajevska Julija Volodymyrivna — Ph.D in Pedagogics, Associate Professor, Department of Ukrainian Studies, Kharkiv National Automobile and Highway University. Jaroslava Mudroho Str. 25, Kharkiv, 61002, Ukraine.